Це сталося взимку 1888 року, коли випало багато снігу.

Тієї зими дуже скрутно велося моїм батькам. Ми закололи тільки одне маленьке порося, і ковбаса вийшла така тоненька, як мій палець. Коли мати варила її в каструлі, то вона репалася і перетворювалася в кашу. Проте кожен з нас твердив: "Я зроду не їв такої смачної ковбаси!" Всі навіть раділи, що на світі буває й така тонюсінька ковбаса. Ми, діти, веселилися, танцювали, а разом з нами розважалася й мати.

Уже ковбаси давно не стало, і в коморі висіли тільки чотири окости та сало, тоненьке, мов листок паперу. Ці запаси мати берегла, навіть торкатися до них було заказано. Однак ми не голодували. Картоплю мали й кукурудзу. А мати була майстриха вигадувать страви. Щодня вона винаходила щось нове. Навіть кукурудзяну кашу вміла викласти на тарілку так, що ми аж роти роззявляли. Робила в тарілці візерунки або накладала каші по вінця і повідала, що то — фортеця, яку треба здобути. Ось сюди увірветься ложечка, як штурмове військо. Гоп—і зніме вартового... Гоп— і схопить солдата... Гоп — і нема полководця...

І ми уминали кукурудзяну кашу, наче родзинки.

Одного дня — саме хурделиця мела,— до нас завітав дядько Іштван у такій величезній шапці, в якій ніхто ніколи не ходив.

Для нас то була велика шана. Дядько Іштван доводився братом маминому батькові. Він жив у превеликому достатку, в коморі в нього завше було повно-повнісінько. Казковий багатій! З ним звичайно і порівнювала мати казкових королів. Мовляв, стільки мав свиней, як дядько Іштван... Стільки в нього скарбів, як у дядька Іштвана... Був страшенно багатий, як от дядько Іштван... Переконливіше за це годі було сказати.

Одним словом, навідався до нас дядько Іштван у величезній шапці. Кожна шерстина на ній була скуйовджена і вкрита памороззю. Дядько скидався на справжнього Діда Мороза. Та боронь боже покепкувати з нього. Ми, діти, забилися в куток і звідти боязко озирали великого, дужого чолов'ягу. Вуса мав такі ж волохаті-кострубаті, як і шапку, висіли на них бурульки, мов на солом'яній стрісі.

Дуже вже було незвично, що він забрів до нас просто так. До того ж і батька не було дома. Він тоді працював у Будапешті, на заводі Грегерсена. Надсилав нам звідти гроші — то п'ять, то двадцять форинтів. А тільки двадцять форинтів завжди доводилось комусь сплачувати, тож мати годувала та зодягала нас тільки з п'яти форинтів і з того, що сама заробляла шиттям.

— Гм, бач які! — мугикнув дядько Іштван.

Він озвався так до нас, аби ми не боялися його.

І ще сказав:

— Лютий надворі гуде, а літечко де? — і повторив кілька разів: — Лютий надворі гуде, а літечко де?

Ці слова стали згодом крилатими. Вони так сподобалися нам, що ми зробили їх нашим бойовим гаслом і навіть у серпні вигукували: "Лютий надворі гуде, а літечко де?"

На дядькові був сіряк — сама тільки вовна. Кожна шерстина від паморозі перетворилася на срібну нитку, і дядько скидався на величезного срібного ідола. Це був справді казковий дядько. Навіть здалеку видно було, що це — багатир, бо, здавалось, він весь викарбуваний із срібла.

Дядько сів на єдиний стілець. Я не пригадую, щоб він заходив до нас раніше, а тим більше сідав. А коли вже й заглядав, то тільки лаявся. Голос мав надміру гучний і сильний. Так умів на всі заставки лаятись, що навіть грім небесний після тої лайки здавався пискотінням курчати.

Та зараз він не гримів, а тільки бурчав.

— Дочко, знайдеться в тебе трохи свинини?

— Ви ж знаєте, дядьку Іштване, ми закололи лише невеличке порося.

— Порося? Що ж, на сніданок стане! Покажино мені окіст. Який він?

— Хвалитися нічим, дядьку Іштване.

Мати вийшла. А я — за нею. У маленькій комірчині було зимно, як надворі. Мати шепнула мені:

— І чого він приперся? Таж у нього в коморі окости більші за тебе, синку!

Вона зняла окіст із жердини, на якій висіли шматки поросятини, тицьнула мені в руки, щоб я ніс до хати. Цим вона хотіла показати, що окіст невеличкий.

Як побачив мене дядько Іштван, розгорнув сіряк, одкинув поли і витяг з кишені штанів величезного складаного ножа. Навіть ніж мав такий, що годився тільки могутньому і багатющому чоловікові. Розкритий, він був скоро півметра завдовжки. Окіст аж злякався: що то буде, коли віткнуть у нього ту здорову шаблюку.

Мати заслала стіл скатертиною і поставила найкращу порцелянову тарілку, яка мені дуже подобалася. Довкола по ній низалися зелені листки полуниці. Мати поклала шинку на блюдо і принесла гарний золотаво-жовтий кукурудзяний хліб. Хліб не дуже вдався: саджаючи його, мати щоразу скаржилася, що з кукурудзяного борошна в неї не виходить такий хліб, як у селянок. Мабуть, своїми тоненькими ручками вона не могла його добре вимісити.

— Кукурудзяний хліб!—скрикнув дядько Іштван.— А хіба нема пшеничного? Що ти за господиня, дочко?

Він узяв окіст, одбатував добрий шматок, а хліба вкраяв трохи і заходився їсти.

Зуби в дядька були жовті й здорові, мов лопати, точнісінько як у казкової зубатої відьми, що ловила малих дітей і приказувала: "Зуби мої, зуби, ніжне м'ясце розжуйте! Зуби мої, зуби, розкришіть ніжні кісточки!"

Дядько Іштван пригощався, а ми раділи, що він навіть кукурудзяним хлібом не погребував. Узявся й до нього. Раз одкусив, удруге — і гарного жовтого окрайця хліба наче й не було. Однак ми з подивом помітили: великий шмат шинки зникає швидше, аніж хліб.

— Ну,— озвався дядько,— до цього хліба ще трошки шинки.

І знов одрізав від окосту чималий шмат.

Тепер знов хліб упорав раніше.

— Ну, до цієї шинки ще трохи хлібця! — сказав і одчикрижив від хлібини.

Ми вже наперед тішилися з того, що тепер уже хліб залишиться. До лишку хліба дядько знов одрізав шинки.

Так він наминав, плямкав на весь рот і хрумкотів зубами, перемелюючи їжу, як млин зерно. Ще ніколи в житті ми не бачили такого ненажеру. Жовті зуби-лопати молотили так, що в моєї матері аж мороз сипав поза шкірою. Я відчував те саме і з жахом подумав: "Дядько Іштван з'їсть усю шинку!"

Таки з'їв. Так жував, так трудився, так жадібно уминав, наче собака, якому кинули ласий шматок. Навіть очі йому блищали по-собачому. А очі мав великі, налиті кров'ю. Неквапно скинув з себе сіряк, бо було тепло, дарма що топилося тільки сирим осиковим суччям та хмизом,— таке мали ми паливо. Але в хаті було четверо дітей, тож мати топила не жаліючи. Вона і зараз, коли дядько Іштван пожирав шинку та кукурудзяний хліб, підкладала на вогонь.

За їдою дядько майже й слова не сказав і, тільки вгамувавши голод, почав розмову.

— І дурний же твій чоловік Балінт, що й казати,— озвався він.— Чого ото їздити в Пешт та в Буду[1]. Немов собаці в зуби. З'їдять його ті пештські заводи. А в мене ось акаційовий гайок. Чи не ліпше б ото Балінтові вирубати його. Міг би принести собі гілляк та сучків — було б чим палити. Не треба б мучитися з цією смердючою осичиною, що не дає жодного тепла, а тільки курить. Ви наче ті цигани. Димом просмерділися. А батько ваш дурний, як баран. До Пешта їздить. Жодного разу не навідався й не сказав: "Дядьку Іштване, вирубаю я ваш гайок, зроблю дешевше за інших, тільки накажіть". Ні, йому, бачте, до Пешта треба...

— Таки треба,— гостро мовила мати. Коли вона гнівалася, за словом далеко не ходила.— Бо з того не проживемо, що будемо вам, дядьку Іштване, дешевше за інших гайок вирубувати. Ми маємо багато видатків! Отим-то і їде мій чоловік, щоб грошей заробити...

— Грошей... А навіщо вам гроші? Чому заходите в борги? Правду сказати, і Каті, ваша бабуся, завжди каву п'є. На якого біса? Відколи живу, і в рот не брав я кави. Досить мені на сніданок копченої ковбаси та чарки горілки. Я сніданок горілкою запиваю.

Діти аж покотилися од сміху. Братик Балінт, мов собаченя, пострибував коло дядька Іштвана і заглядав йому до рота, сподіваючись, що ачей і йому перепаде шматок смачної шинки, якої нам не давали. А дядько, гляди, стеребить її дощенту. Та дядько Іштван лиш язиком молов, а так і не дав братику ні крихти.

Він строщив усю шинку і вже кістку обгризав. Тоді мати раптом почервоніла від злості.

— Гей, дядьку Іштване, ще вам живіт заболить,— і забрала в нього кістку.— Я зварю її дітям до капусти.

Дядько Іштван розреготався.

— Дітям не годиться давати багато м'яса. Ось і в мене та вада, що від дитинства лише м'ясо смакую. М'ясо та ще добрячий пшеничний хліб. Що й казати, з того часу, як прорізалися в мене зуби, не дуже доводилося куштувати кукурудзяного хліба.

Почувши про те, що в дядька зуби прорізалися, Пішта та Балінт знов засміялися. Вони стрибали на одній нозі й реготали, аж захлиналися, ще й штовхали одне одного, немов пустотливі ягнята.

— Дурні лікарі,— вів далі дядько Іштван,— заборонили мені їсти м'ясо. А моя невістка Естер з розуму зійшла... Чисто з розуму зійшла...

Діти ще дужче засміялися: хіба можна з розуму сходити?

— Зійшла, бач, з розуму і повірила лікарям, буцімто мені не можна їсти м'яса. Хай їх чорт візьме! Лютий надворі гуде, а літечко де?

Кожне дядькове слово було нам навдивовижу, і ми з нього солодко сміялися.

— Та я їх обдурю. Хай їм біс! Вони мені носа не наставлять. А трохи горілки у вас у хаті не знайдеться? Нема? Ех, і голодранці ж ви! І вина нема? Теж нема... Як ви без нього можете жити в такій холоднечі? Воно дає людині силу, здоров'я, тепло... Та немає над горілку, добру слив'янку, яку ми варимо в маленькому казані. Є в нас досить, та моя невістка Естер ховає її від мене. Висохла б та невістка до кісток!

Навіть ведмідь-танцюрист не міг насмішити так, як дядько Іштван, коли був у доброму гуморі.

— Щодня заходжу в гості то до одного, то до другого кума. Потім вертаюся тихенько додому і висьорбую юшку та манну кашу на молоці, якою мене вгощає невістка Естер. Вона ніколи не знає, де я напхав своє черевце.

Він поплескав себе по великому животі. Коли дядько Іштван наївся й зігрівся, то дивно полагіднішав. Круглявий, милий, а очі під кошлатими бровами сміються, наче весною лугові квіти.

На вежі задзвонили полудень. Звук долинув через замерзлі віконця, наче з того світу. Дядько Іштван почав збиратися. Одягнув на себе просторий сіряк і поправив на голові величезну хутряну шапку, навіть блимнув оком на люстро, та було нижче його гідності, щоб насправді заглянути до нього. Потім стріпнувся і взяв добрячу пряму палицю, червону і гладку, яку личить носити сільському старості. Він буркнув щось на прощання, плюнув і подався додому.

Ми випроводили його до хвіртки й дивилися, як він побрів глибоким снігом уздовж вулиці до великої хати під черепицею.

Дітям було дуже весело, вони кидалися сніжками, а я, найстарший, зайшов до матері і сказав:

— Уже тільки три окости залишилися, мамо. Що робитимемо?

— Так, синку... Колись ще покарає його господь бог за це...

Другого дня завітав до нас ще один нежданий гість — тітка Естер. В руках тримала по кошикові. Ми зраділи. Напевно, старий дядько Іштван сказав дома, що з'їв шинку, і тепер тітка Естер не хоче залишитися винною — принесла два кошики харчів. Що ж то вона принесла?

Тітка Естер була висока на зріст, ставна жінка. Мала чорні очі й похмурий вигляд.

— Старий був тут учора?

Мати зрозуміла, що тітка прийшла не з доброю думкою, і відказала коротко:

— Був.

— Що він їв?

— Що їв? Окіст з'їв... Від дітей...

— Окіст? — скрикнула тітка Естер. — Ти дала йому окіст? Господи Ісусе! Та є в тебе серце, Ержі? Хіба не знаєш, що йому не можна їсти м'яса. Лікар заборонив.

— Він казав. Та лише тоді, коли геть увесь строщив.

— Аз чим він його їв?

— Та з чим же бо? З кукурудзяним хлібом.

— Ну, тоді йому — кінець... Та про мене! Нехай здохне ненажера... Так йому й треба...

Тітка схопила один кошик і, не зронивши й слова на прощання, кинулася з хати.

Ми не вийшли її проводжати.

А мати:

— Я не винна... Не могла ж я сказати старій людині, братові мого батька, щоб він не їв нашої шинки. Сам повинен розуміти.

Потім вона запримітила кошик, що залишила тітка Естер.

Діти, як горобці, обсіли його і вже з цікавістю заглядали досередини. Кошик був повен яєць. Я гадав, що тітка і другий кошик принесла нам, та передумала і залишила тільки один.

Мати довго дивилася на кошик з яйцями і нарешті сказала:

— Синку, тітка Естер забула тут кошик. Віднеси їй, дитино моя, а то вона сама повернеться.

Я взяв кошик, підняв. Він був важкенький. Мати добре закутала мене й вирядила до тітки.

Кошик я поцупив з великим болем у серці, прикидаючи в думці, скільки б то смачної смажені вийшло з такої сили яєць.

Під дядьковим дворищем я зупинився: боявся собак. Та жоден не показувався, і я таки наважився зайти.

І ось бачу: дядько Іштван виткнувся з-за хати в шкіряній бекеші й ледве плутає ногами, стогне, лається, обливається потом, утирає лоба, гикає й плюється. А собаки — за ним. Старий дуже мучився: очі в нього зайшли сльозами, він кректав, хапався руками за живіт і, похитуючись, лаявся. І весь час сварив та кляв собак, що слідом ходили за ним.

Раптом у дверях з'явилася тітка Естер.

— Тобі чого треба?

— Ось кошик...

— Забирайся до дідька! То я вам принесла. Жеріть, коли свого власного дядька вбили...

А дядько Іштван присів на засипану снігом колоду і стогнав. Я зирнув на нього Ще раз і рвонувся з кошиком геть. Я навіть радів, що за окіст ми одержали кошик яєць.

Коли я повернувся додому, мати здивовано глянула на мене.

— Синку,— сказала вона суворо,—людина мусить мати гордість. Я повернула кошик, і ти повинен був його там зоставити!

Я зашарівся. Мені стало дуже соромно. Розгубившись, я не знав, де й очі діти.

Але діти були іншої думки, ніж мати. Вони аж стрибали з радощів.

Тоді мати взяла від мене кошик і сказала:

— Ну, гаразд, бог дасть, ми ще колись повернемо їм...

А вся дитяча ватага загукала:

— Лютий надворі гуде, а літечко де? Лютий надворі гуде, а літечко де?

І тільки в мене від сорому палало обличчя.

[1] Пешт, Буда — частини міста Будапешта.